

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/42586>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

Inleiding

In 1648 schilderde Gerard Terborch¹ een qua omvang bescheiden maar mijns inziens qua symbolische geladenheid en schilderkunstig vernuft fraai doek, waarop de Nederlandse en de Spaanse gezanten te Munster gezamenlijk zijn afgebeeld, in somber-prachtige gewaden staande bij een tafel bedekt met een rijk-gekleurde pers. Symbolisch of niet hangt, boven hun hoofden, een smeedijzeren kroonluchter gesierd met de figuur van de Maagd Maria. Vanaf het toen ver-eeuwigde ogenblik, waarop na '80 jaar oorlog' vrede was gesloten tussen lieden die toch lang de status van rebellen hadden gehad en hun voormalige vorst, konden Nederlandse diplomaten eigenlijk pas officieel gaan deelnemen aan interstatelijke conferenties; toen pas waren zij de vertegenwoordigers van een staat waarvan de soevereiniteit nu door alle andere staten van Europa erkend was.

Dertig jaar later vinden wij dan ook een Nederlander afgebeeld in de reeks van konterfeitsels waarop de voornaamste vertegenwoordigers figureren van die Europese mogendheden die bijeen waren op het tweede grote internationale vredescongres van de 17e eeuw, het Nijmeegse.² Naast Sir Leoline Jenkins en Sir William Temple, de Engelse mediateurs, naast graaf Geoffroy d'Estrades, maarschalk van Frankrijk en leider van de Franse delegatie, naast Theodor Althet Heinrich graaf Strattman, een van de keizerlijke plenipotentiarissen, kijkt ons ook Willem van Haren aan, grietman van het Bildt: zijn wat platte kop siert eveneens een van de door vergulde lijsten omraamde doeken die in het Nijmeegse stadhuis de herinnering levend houden aan een voor het grote Europa belangrijk moment. Juist omdat de kleine grensstad dit moment graag vastgelegd wilde zien, ontstond de serie indrukwekkende kniestukken van al die machtige heren die bijna drie jaar binnen de stadsmuren hadden geresideerd.

Maar was, tijdens al die maanden die de congresgangers te Nijmegen etend, drinkend, dansend, ruziënd, pratend, vergaderend en tenslotte echt onderhandelend doorbrachten, de Nederlandse afvaardiging van gelijke betekenis als de ambassades van de andere grote mogendheden - of, met andere woorden: negotieerde de Republiek te Nijmegen, dertig jaar na de bezegeling van haar onafhankelijkheid, op het niveau van Europa's eersterangsstaten?³

¹ Voor de achtergrond: P. Pieper, *Gerard Terborgh in Munster*, Munster 1961. Zie de afbeelding op de omslag van deze bundel: de achttiende-eeuwse gravure naar dit schilderij.

² Zie, o.a., P. Sliepenbeek, 'Historische Inleiding: Van Vrede tot Vrede, 1648-1679', in: *De Vrede van Nijmegen. Catalogus van de Herdenkingstentoonstelling*, Nijmegen 1978, p. 7-16, en de korte beschrijvingen van de Nijmeegse portretten in dezelfde catalogus, alsmede: R. van Luttervelt, 'De Vrede van Nijmegen in beeld', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 63 (1950), p. 321-332.

³ Deze bijdrage is in hoofdlijnen gebaseerd op de volgende gedrukte bronnen: *Actes et Mémoires des Négociations de la Paix de Nimègue*, Amsterdam 1680; A.T.L. de St. Disdier (ed.), *Histoire des Négociations de Nimègue*, Parijs 1680; F.A.M. Mignet (ed.), *Négociations relatives à la succession d'Espagne sous Louis XIV*, IV, Parijs 1842, alsmede op de pauselijke documenten geciteerd in: P.J. Rietbergen, 'Papal Diplomacy and Mediation at the Peace of Nijmegen', in: J.A.H. Bots (ed.), *The Peace of Nijmegen/La Paix de Nimègue, 1676-1678/79*, Amsterdam 1980, p. 29-96.

Een grote mogendheid?

Deze vraag doet een andere eerst stellen: was de Republiek nu echt een 'grote mogendheid', een van de *puissances principales* van Europa?⁴ Eigenlijk zou men moeten concluderen dat zij dat niet was. Immers, vanuit politiek of, misschien beter gezegd vanuit militair perspectief was de Republiek te zeer afhankelijk van anderen om in geval van nood haar grondgebied in langdurige oorlogen te kunnen beschermen: zij kon niet - zoals bijvoorbeeld Frankrijk wel - een omvangrijk, krachtig, uit eigen gelederen gerekruteerd leger in de strijd zetten, dat volstrekt evident de belangen van de eigen staat bevocht.

Waarom had zij dan toch die 'status'? Wel, economisch gezien waren de Noordelijke Nederlanden, of meer precies de zeegewesten, althans tot de jaren '60, '70 van de 17e eeuw een wereldmacht die financieel aan teveel touwtjes kon trekken dan dat men haar straffeloos buiten het spel der grote mogendheden zou kunnen houden.

En daar kwam nog iets bij: de complexe relatie met Engeland.⁵ Dat land kon, dankzij de eilandstatus en zijn groeiende economische betekenis, in de 17e eeuw een wereldmacht-in-wording zijn, maar het had vooralsnog de Republiek - waarmee het toch al in een alweer economisch gezien nauwe verknootheid leefde - nodig om juist op het vasteland van Europa een rol te kunnen spelen. Dat gold vooral in de lange tijd van de jaren '30 tot de late jaren '80 waarin interne troebelen een krachtig imago en beleid eigenlijk onmogelijk maakten. Zo waren de allianties met de Republiek voor Engeland van minstens even groot belang als omgekeerd.

Al met al resulteerde de economische betekenis van de Republiek in een ook politiek-diplomatiek niet onbelangrijke rol, die weer een internationale reputatie creëerde welke zelfs Nederlands relatieve economische achteruitgang gedurende de late 17e en vroege 18e eeuw met enkele decennia overleefde.

Mede daarom is het beeld dat een ander schilderij uit de context van de Nijmeegse vredehandel lijkt te suggereren, ook niet onjuist. Op het grote doek dat Henri Gascard schilderde van de vredessluiting tussen Frankrijk en Spanje - de Vrede van Nijmegen was, natuurlijk, eigenlijk een complex van vredestraktaten die alle te Nijmegen ondertekend werden - zien we Hieronymus van Beverningk, de eerste Staatse ambassadeur, en de al genoemde Van Haren. Trots presideren zij als bemiddelaars tussen deze twee aartsvijanden. Kortom: de Republiek nam niet alleen als betrokken partij deel aan de Nijmeegse vredesonderhandelingen, zij had zich zelfs weten op te werpen als mediateur, en dat terwijl toch ter plaatse nog twee andere soevereinen - de Engelse koning en de Paus - die rol hadden geclaimd en vervuld. De vraag die ik in dit artikel wil beantwoorden is dan ook hoe dit zo gekomen was, en wat, voor de Republiek, het resultaat van de vrede was?

⁴ Een overzicht geven: K.H.D. Haley, 'De Republiek in de tijd van het eerste stadhouderloze tijdperk, 1650-1672', in: (*Nieuwe*) *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* VIII, Haarlem 1979, p. 266-281; R. Hatton en J.S. Bromley (eds.), *William III and Louis XIV*, Liverpool 1968; J. Kramer, 'De Europese Grote Mogendheid, 1648-1697', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* VII, Utrecht 1954, p. 121-161.

⁵ Cfr. nog steeds: C. Wilson, *Profit and Power: a study of England and the Dutch wars*, Londen 1957.

Oorlog en vrede: buitenlands beleid

Vredes volgen op soms langdurige oorlogen. En oorlogen volgen veelal op reeksen kleinere en grotere geschillen die nog verder terugliggen in de tijd. Uiteindelijk vergt de verklaring voor de vredespolitiek van een specifieke politieke actor - in casu de Republiek - op een specifiek moment - in casu in de jaren dat Europa te Nijmegen onderhandelde - altijd een analyse van complexe, langlopende processen.

Na het sluiten van de vrede met Spanje, in 1648, had de Republiek voortdurend gelaveerd tussen de rivalen Frankrijk en Engeland. Van een consistente Nederlandse politiek was geen sprake geweest, en had waarschijnlijk ook geen sprake kunnen zijn. Een korte vergelijking met Frankrijk en Engeland is zinvol.⁶

In Parijs een vorst die, hoewel misschien niet in alles oppermachtig, 'absoluut', toch in feite de grote lijnen van het buitenlands beleid zelf bepaalde, slechts geadviseerd maar zeker niet voor het grote publiek zichtbaar gecorrigeerd laat staan gebruskeerd door zijn *Conseil d'en Haut*. Publicitair, propagandistisch was het beeld van een als eenheid onder één vorst opererende natie voor Frankrijk in internationale onderhandelingsituaties altijd profijtelijker dan het imago dat, bijvoorbeeld, het toch ook monarchale Engeland had: de vrijwel constante strijd tussen vorst en hofadel enerzijds, en een ook nog eens verdeeld Parlement anderzijds maakte internationaal geen krachtige indruk en deed niet ten onrechte vermoeden dat je van Engeland niet altijd een consistent beleid kon verwachten.

In Parijs geen georganiseerde pressiegroepen met, zoals in het Haagse nog meer dan in Londen, in het constitutioneel bestel vastgelegde functies en bevoegdheden. In Parijs al helemaal geen wonderlijke anomalie zoals de voor velen in buiten- én binnenland volstrekt onduidelijke rol van de Prinsen van Oranje, c.q. de stadhouders, wier evidente, quasi-vorstelijke aanwezigheid en machtspolitiek functioneren een helder zicht op de machtsstructuur van de Republiek en het eruit resulterende besluitvormingsproces nog eens extra bemoeilijkten.

In de Noordelijke Nederlanden werd het buitenlands beleid gemaakt in een moeizaam opererend federatief staatsbestel, dat niet gemakkelijk in snelle beslissingen resulteerde: Johan Aalbers karakteriseerde het terecht als een 'Republiek van Persuasie'. Kenmerkend was inderdaad dat het buitenlands beleid gestalte kreeg in een spanningsveld van vele concrete belangen die de manifestaties waren van min of meer structurele tegenstellingen: die tussen een goeddeels op commerciële koers varende politiek blok, en een groep rond het Oranjehuis die de positie van de stadhouder-legerleider centraal stelde - mede of zelfs vooral ook om de militair-financiële voordelen die dit voor tal van invloedrijke of naar invloed strevende families met zich meebracht. Deze tegenstellingen vielen, hoewel niet geheel, samen met de belangen van de land-

⁶ Cfr. P.J. Rietbergen, ' 's Werelds Schouwtoneel. Oorlog, politiek en economie in Noord-West Europa ten tijde van Willem III', in: A.G.H. Bachrach e.a. (eds.), *Willem III. De Stadhouder-Koning en zijn Tijd*, Amsterdam 1988, p. 131-187.

en de zeegewesten met hun verschillende economische achtergrond en hun mede daardoor verschillende politieke oogmerken. En al deze tegenstellingen waren, ofschoon niet altijd, ook nog eens verbonden met de complexe relatie die de Oranjes onderhielden met hun Engelse Stuart-verwanten, maar tegelijk met de angst van de Hollandse regenten die zich nu juist de grote concurrent bewesten de Noordzee van het lijf wilden houden en die, ook om andere redenen, soms aansluiting zochten bij Frankrijk, dat een grote markt bood.

Na het 'Rampjaar': oorlog

De Europese oorlog die in 1672 was begonnen met de Franse inval in de Noordelijke Nederlanden, laat zich niet alleen verklaren als het gevolg van de tomeloze ambities van de man die zich als Zonnekoning een machtspositie wilde verwerven die de traditionele grenzen van Frankrijk verre oversteeg: ook de Republiek had zich, door de divergerende belangen en acties van de onderscheiden politieke actoren, in een situatie gemanoeuvreerd waardoor een Franse aan- en inval nu ook weer niet geheel onlogisch was. Gezien vanuit Parijs en Londen waren immers zulke zaken als de nog steeds groeiende commerciële macht van de Republiek, en de Nederlandse verlangens naar veiligheid in de Spaans-koninklijke gewesten van het Zuiden elementen die onvermijdelijk tot politieke en diplomatieke argwaan en vervolgens tot daarop gebaseerd handelen leidden.

Beginnen wij met het sluiten van de Triple Alliantie in 1667: die was in Parijs natuurlijk als anti-Frans ervaren. De Republiek had er echter weinig baat bij: dat een bondgenootschap met de Fransgezinde Engelse Koning Karel nu niet bepaald garant stond voor langdurige stabiliteit, bleek de Nederlandse politici toch al spoedig. Waarschijnlijk waren de specifieke bepalingen van het geheime Frans-Engelse traktaat van Dover in Den Haag niet bekend. Maar al in 1670 zag raadpensionaris De Witt wel in dat eigenlijk noch een exclusieve relatie met Engeland, noch een alliantie met Frankrijk rustige nabuurschap mogelijk maakte.⁷

Dat De Witt zich in 1671 met Spanje verbond was vanuit Nederlands standpunt dan ook niet onlogisch, maar voor de Fransen nu juist mede een reden om zelf een bredere alliantie in werking te laten treden. Die resulteerde in de invasie die, in Nederlands perspectief, het jaar 1672 als het Rampjaar zou kenschetsen - voor Frankrijk was het een glorieus moment in de strijd tegen een steeds meer als vijand ervaren mogendheid, een moment dat dan ook breeduit werd neergepenseeld op de fresco's die het nieuwe propagandapaleis van Versailles gingen sieren.

Onlangs constateerde ik bij onderzoek in heel ander verband dat de problemen die zich in 1672 in de Republiek manifesteerden door vele tijdgenoten in hun diepere oorzaken goed werden geanalyseerd; zelfs een Utrechtse plattelandsbewoonster als Margaretha Turnor, vrouwe

⁷ Voor de achtergrond: H. Rowen, *John de Witt, Grand pensionary of Holland, 1625-1672*, Princeton 1978.

Van Reede van Amerongen, doorgrondde de conflicterende belangen die de Republiek in deze toestand hadden gebracht.⁸ De prins en de 'Heren van Holland' zoals zij ze noemde, stonden tegenover elkaar. De politiek invloedrijke families in de diverse gewesten hadden allemaal hun eigen interesses en waren dus verdeeld in hun loyaliteit. Het leger was verwaarloosd, en, het ergst, de leiding van de staat had toch te weinig zicht gehad op de noodzaak zich internationaal zo breed mogelijk te beveiligen. De Spaanse steun bleek immers weinig meer waard dan het papier waarop zij verwoord was.⁹ Paniek alom dus. Toegegeven, die luwde wel wat toen Willem III de kans kreeg het militaire heft in handen te nemen. Maar de Republiek kon toch pas weer wat opgelucht ademen toen de meeste West-Europese staten zich in 1673 realiseerden dat het eigenlijk heel kortzichtig was om te denken dat Lodewijks expansiedrang bevredigd zou zijn als men hem nu maar in de Noordelijke Nederlanden z'n gang zou laten gaan.

Zo kwam het dan na verwoed onderhandelen in het Haags Verbond van 1673 tot een Quadruple Alliantie; toen kon Willem effectief beginnen de Franse troepen terug te drijven naar waar ze vandaan gekomen waren.

Vervolgens ontstond een merkwaardige situatie: de meeste andere West-Europese staten geraakten in de problemen - Spanje, de Keizer, de Duitse Rijnvorstendommen, en zelfs Brandenburg, alsmede Denemarken - terwijl de Republiek als het ware weer vanuit een min of meer veilige positie de zaken kon gaan aanzien, mede omdat Willem in de zomercampagne van 1673 de Franse troepen al buiten de Nederlandse grenzen achtervolgde.

Lodewijk begon nu te begrijpen dat zijn doel, de Republiek te bedwingen, vooralsnog onhaalbaar was. Dat besef werd nog eens gevoed doordat hij zich ervan bewust werd niet langer te kunnen vertrouwen op zijn Engelse bondgenoot Karel. Die had zich immers in februari 1674 door de Engelse oppositie laten dwingen tot het sluiten van de Vrede van Westminster: dat was de prijs die het Parlement wel wilde betalen om met de Republiek de nu toch al te grote Franse dreiging in de Zuidelijke Nederlanden te keren - precies de vraag wie de commercieel en strategisch belangrijke Zuidelijke Nederlanden domineerde was al sinds de Middeleeuwen een medebepalende factor in de Engelse buitenlandse politiek.

Dat in april en mei van dat jaar ook Munster en Keulen zich gewonnen gaven, was al evenmin bemoedigend voor Lodewijks aspiraties. Een zekere vredeswil begon zich dus bij hem te manifesteren - in Frankrijk waren velen de enorme oorlogskosten moe omdat immers op téveel fronten legers moesten worden onderhouden.

Vooralsnog ging Willem III echter in 1674 en 1675 onverdroten voort met het voeren van een coalitiepolitiek tegen Frankrijk.¹⁰ Doch ook in de Republiek werden de financiële lasten van de oorlog als steeds drukkender ervaren. Wie profiteerden ervan, vroeg men zich hardop af? Toch vooral de geallieerden, die met name dankzij omvangrijke Nederlandse subsidies tot oorlog

⁸ P.J. Rietbergen, 'De Gouden Eeuw: tijdsbeeld door de ogen van een vrouw', in: H. Gerlach e.a. (eds.), *MeMo. Geschiedenis voor de Bovenbouw*, 's-Hertogenbosch 1995, p. 110-129.

⁹ Zie voor de context: F. Krämer, *De Nederlandsch-Spaansche diplomatie vóór den vrede van Nijmegen*, Utrecht 1892.

¹⁰ Zie ook: P.J. Rietbergen, 'William of Orange between European Politics and European Protestantism', in: *Proceedings of the International Conference on the "Revocation of l'Edit de Nantes"*, Leiden 1985/Amsterdam 1986, p. 35-50, alsmede: D.J. Roorda, 'De Republiek in de tijd van stadhouder Willem III, 1672-1702', in: *(Nieuwe) Algemene Geschiedenis der Nederlanden* VIII, Haarlem 1979, p. 282-296.

voeren in staat waren. Bovendien kostte de oorlog met Frankrijk de Nederlandse handel zijn positie in heel Zuid-Europa - de enigen die er garen bij sponnen waren de Engelse kooplieden die de vrijgekomen markten gretig bedienden.

Geen wonder dat menig politicus in 't Haagse, vooral vanuit Amsterdam geïnstrueerd, nu aandrang op vrede. Dat mocht desnoods een separate vrede zijn, ook al zou die schending van de Alliantie van 1673 betekenen. In dit vredesklimaat werd de aanvankelijk sterke positie van Willem, en van zijn handlangers, de raadpensionaris Fagel, allengs zwakker.

Op zoek naar vrede

In het voorjaar van 1673 was een onderhandelingspoging in Keulen, onder Zweedse bemiddeling, mislukt, en in de erop volgende zomer waren de campagnes des te heftiger gevoerd. Nu kwam in juni 1674 een aanbod van Karel II van Engeland om, na overleg met de Keizer, Spanje en Frankrijk, tussen alle partijen te bemiddelen met het oog op een generale vrede. De toenemende oorlogsmoeheid leidde ertoe dat men dit voorstel niet alleen in Parijs met enig enthousiasme begroette. Ook in Den Haag accepteerde men het graag. Daar zette de politiek het Engelse streven zelfs kracht bij door, via de koorden van de buidel, te proberen de bondgenoten tot redelijkheid van eisen te gaan dwingen.

Dat zulk een bemiddeling, en dus eigenlijk een pan-Europees vredescongres, in de Republiek zou moeten plaatsvinden, vond men in Den Haag echter niet zo vanzelfsprekend: allerlei Duitse steden passeerden de revue, en ook Londen werd genoemd voordat, in het voorjaar van 1675, op voorstel van Karel II, Nijmegen uit de bus kwam als voor alle partijen acceptabele plaats. Dat werd dus het oord waarheen alle mogelijkheden die in allianties met elkaar verbonden, en dus met anderen in oorlog waren, hun vertegenwoordigers zouden sturen.

Wie nu denkt dat het vervolgens gemakkelijk ging, vergist zich deerlijk. Zoals tot op de dag van vandaag dikwijls gebruikelijk, gingen alle betrokkenen door met oorlog voeren terwijl zij zich ostentatief tot vrede opmaakten. Het ging er immers om zo gunstig mogelijke posities te bereiken alvorens feitelijke verdragen te sluiten waarin zaken althans met de hoop op finaliteit zouden worden vastgelegd.

Zo benoemde Lodewijk zijn gezanten weliswaar al in februari 1675, maar hij stuurde ze pas weg in december van dat jaar, na alweer een zomercampagne. En vervolgens bereikten de Franse heren Nijmegen toch pas officieel in juni 1676, de maand waarin ook de Engelse bemiddelaar Jenkins was aangekomen, die als mediateur de hoogste rang genoot. Toen was het echter wachten op de vertegenwoordigers van, vooral, de Habsburgse kronen, van Brandenburg en van Zweden. Omdat Frankrijk zich, ondanks de niet geheel florissante positie van het voortgaande Franse offensief te velde, toch diplomatiek behoorlijk breed maakte, en liet merken in Nijmegen de Europese situatie te willen dicteren, liep men inderdaad niet hard.

Daartoe droeg ook de eigen buitenlandse politiek van Willem III bij. Niet altijd in het gareel der vredelievende Heren Staten lopend - zijn eigen belangen waren complex, en werden deels gedictieerd door de wens als veldheer en coalitieleider extra faam en macht te verwerven - poogde hij de coalitie tot een laatste krachtige actie te bewegen. Dat was nu ook weer niet Lodewijks bedoeling, en dus dreigde hij voortdurend met ultimatus voor het geval de andere hoven geen haast zouden maken om ter vredessluiting te komen vergaderen.

Van Beverningk die de Staten-Generaal vertegenwoordigde met de al genoemde Van Haren en met 's prinsen vertrouweling, Van Nassau-Odiijk¹¹, had weliswaar nu het eenduidige consigne onverwijld naar vrede te streven maar de wens van de stadhouder was nog steeds dat het, omwille van de bondgenootschappen en de toekomstige veiligheid van Europa, een generale vrede zou zijn - en die leek veel verder weg dan de separate vrede die men in Den Haag best acceptabel achtte.

Al met al vreesden de gezanten van de Republiek dan ook dat dit getalm ertoe zou leiden dat Lodewijk de daad bij het woord zou voegen, en weer zou opbreken. Zij gingen daarom druk in de weer met het opvoeren van tal van procedurekwesties die legitiem de tijd rekten en zo Lodewijk de kans gaven zijn diplomatiek gezicht te redden.

Zelf-benoemde mediateurs

Pas in januari 1677 was de Europese club compleet, met de aankomst van graaf Kinsky als laatste keizerlijke ambassadeur. Overigens waren daarmee de problemen bepaald niet opgelost. De Geallieerden meenden dat de Nederlanders met hen moesten vergaderen, liefst ten huize van de keizerlijke ambassadeurs, als blok tegenover Frankrijk. Den Haag, dat zich al min of meer boven de partijen opstelde, prefereerde het om tenslotte twee publieke ruimtes voor te stellen, meer specifiek twee zalen in het Nijmeegse stadhuis. Tussen haakjes: het lijkt alsof de situatie te Munster, dertig jaren tevoren, zich nu herhaalde: ook daar bemiddelde de toen zelfs nog niet eens erkende Republiek inofficieel tussen Frankrijk en Spanje terwijl haar eigen vrede met Madrid nog moest worden gesloten.

In de zalen ten stadhuize konden nu de beide partijen, de Franse en de geallieerde, in zekere mate voor het publieke oog hun opinies groepsgewijs verwoorden en vervolgens ook gemakkelijk en snel uitwisselen. Of het om psychologische oorlogvoering ging, weet ik niet, maar de heren waren omringd door wandtapijten met scènes uit Ovidius' *Metamorfosen*, die o.a. de ongestadigheid van het leven verbeeldden.

Langdurig geharrewar over protocolkwesties bewees dat dertig jaar na de vredes van Westfalen de principiële gelijkheid van soevereine staten nog steeds niet zodanig geïnternationaliseerd was dat men niet meer behoefde ruziën over zulke zaken als de voorrang van koetsen op

¹¹ Cfr. F. van Bylandt, *Het diplomatisch beleid van Hieronymus van Beverningk gedurende de jaren 1672-1678*, 's-Gravenhage 1863.

straat¹², de aanspreektitels en vooral de – wél nieuwe - plaatsing aan de onderhandelingstafel. De rangorde van staten in het Europese machtsbestel alsmede het particulier-vorstelijk zelfgevoel werden door deze uiterlijkheden nog steeds meebepaald - een situatie die tegenwoordig niet veel anders ligt.

Veel van deze zaken werden uiteindelijk opgelost, met behulp van de Engelse mediateurs en van de pauselijke nuntius Luigi Bevilacqua, maar ook door suggesties vanuit de Nederlandse vertegenwoordiging. Winst was zeker dat Van Beverningk en Van Haren wisten door te drijven - tegen de zin van de Engelse bemiddelaars die al spoedig door velen als al te formeel, dan wel als te partijdig werden ervaren - dat de onderhandelingen ook mondeling gevoerd zouden worden: de tijdrovende Munsterse situatie, waarbij alles formeel via een eindeloze *échange* van stukken was bekokstoofd, kon dus worden vermeden.

Na drie maanden waren al deze protocollaire en procedurele preliminaires min of meer geregeld, en kwamen de eerste voorstellen op tafel. De Nederlandse eisen waren eigenlijk bescheiden, en vielen al spoedig samen met de Franse concessies die geboren werden uit het feit dat Lodewijk accepteerde dat hij, als de agressor van 1672, tot concessies ook echt verplicht was. Deze eisen weerspiegelden de relatief comfortabele positie van de Republiek sinds 1674 en behelsden: overgave van Maastricht, gunstige handelscondities in Frankrijk, vast te leggen in een marinetraktaat, en schadeloosstelling voor Prins Willem vanwege de inlijving van Orange in Frankrijk en verlies van bezittingen in andere door Lodewijk bezette gebieden.

Aangezien Frankrijk zo snel mogelijk de Republiek uit de alliantie wilde losweken om op andere fronten iets meer de handen vrij te krijgen, bleef Lodewijk aandringen op een separate vrede, waarin hij deze concessies inderdaad gestand zou doen, ook al ried zijn rechterhand Colbert hem deze vooral om handelspolitieke redenen ten stelligste af.

Deze situatie gaf de Staten-Generaal op hun beurt de kans bij de Engelse mediateurs aan te dringen op een beleid dat er nu juist op gericht moest zijn de andere geallieerden tot enige meegaandheid, en dus tot een snelle algemene vrede te bewegen.

De enorme communicatieproblemen die vooral de keizerlijke en de Zweedse gezanten ervoeren in de zomer van 1677 - toen de militaire campagnes bovendien her en der werden voortgezet, en tijd rekken het consigne leek - leidden ertoe dat dit oogmerk toch niet snel gerealiseerd kon worden.

Intussen was wel Willems positie veranderd. De campagnes van 1677 in de Zuidelijke Nederlanden waren teleurstellend geweest, en Willem moest toegeven dat de gebrekkige inzet van de geallieerden daaraan mede debet was. Dus neigde ook hij nu naar vrede, maar hij durfde de bondgenoten toch nog niet tot te grote concessies te manen, zoals zijn Staatse superieuren eigenlijk wilden.

¹² De notities van H.J.D. van Schevichaven, *Penschetsen uit Nijmegen's verleden*, I, Nijmegen 1898, en: III, Nijmegen 1904, geven een indruk van de gevolgen van de congressituatie voor en in de stad Nijmegen.

Alom ontstond opwinding toen in oktober bleek dat de Prins zoals gebruikelijk nog steeds zijn eigen zetten deed, en een huwelijk was aangegaan met Prinses Mary, de oudste dochter van Jacobus, hertog van York, koning Karels broer en de vermoedelijke troonopvolger van Engeland. Aan het Franse hof was de opwinding vooral paniekerig. Immers, Lodewijk mocht dan wel denken dat Engeland neutraal was, en bovendien dat hij Karel nog steeds in zijn zak had, hij wist intussen heel goed dat het Parlement de Franse koers van de koning met lede ogen aanzag, en zelfs aanstuurde op een aansluiting bij de anti-Franse alliantie. Geen wonder dat Parijs, of liever gezegd Versailles zich in die maand ineens toeschietelijker betoonde op het punt van de vredeseisen van de Republiek, vooral inzake de commerciële concessies.

Maar Lodewijk maakte van het Engelse huwelijk toch ook slim gebruik door de pro-Franse elementen in de Republiek nog eens extra te doordringen van de gevaren die de hernieuwde alliantie Oranje-Stuart nu weer zou brengen, en wakkerde zo de vredesbereidheid verder aan.

Intussen zette echter de winter in, begon het feestseizoen, en vielen de onderhandelingen stil. Wel sloten op oudejaarsdag van het jaar 1677 Engeland en de Republiek een traktaat van vriendschap, mede ter bevordering van het tot stand brengen van vrede tussen Frankrijk en Spanje. Dat was natuurlijk een gemeenschappelijk Nederlands/Engels belang gezien de wens van beide handelsstaten om toch iets van een barrière tegen Frankrijk in de commercieel en dus militair strategische Spaanse Nederlanden te realiseren. Dat deelde Van Beverningk begin januari dan ook duidelijk aan de Fransen mede. De Republiek drong overigens tegelijkertijd bij het danig verzwakte Spanje aan op inschikkelijkheid, onder andere door erop te wijzen dat Franche Comté echt zou moeten worden opgegeven - de redenering was dat Spanje, volgens geldend recht, de agressor van Frankrijk was geweest, en dus bij vrede tot concessies gedwongen mocht worden.

Dat alles was natuurlijk ingegeven door welbegrepen eigenbelang richting Frankrijk, maar ook door het besef dat door zulke manoeuvres de integriteit van de Spaanse Nederlanden wellicht gehandhaafd kon blijven, en daarmee inderdaad de zo gewenste bufferstaat.

In het voorjaar van 1678 herneemt Frankrijk echter toch zijn offensief, onder andere in de Zuidelijke Nederlanden. Willem moet weer vechten, maar de Franse generaals zijn succesvoller: zij rukken op in Vlaanderen. Nu lijkt de situatie van 1672 weer verschrikkelijk dichtbij. Den Haag besluit schielijk, en met grote meerderheid, om geen geld meer te voteren voor verdere campagnes. Dat verzwakt de positie van de Prins danig. Maar dan maakt Lodewijk een tactisch foutje: hij wordt overmoedig, en voert ineens zijn eisen op. De Republiek moet nu ook zorgen dat de geallieerden alle op Zweden veroverde gebieden in het Duitse Rijk restitueren. Plotseling sluiten de anders zo disparate, en nu ook enigszins desperate partijen in de Republiek de gelederen: geen verder toegeven aan Frankrijk. Vrede op de oude condities, per 10

augustus 1678, of toch weer oorlog. Als Sir William Temple laat merken dat dan ook Engeland tot de alliantie zal toetreden, bindt Lodewijk spoorslags weer in.

Kortzichtig of noodzakelijk? - de Republiek en de Vrede van Nijmegen

Zo wordt inderdaad op 10 augustus de vrede tussen de Republiek en Frankrijk gesloten: de separaatvrede, die Willem zo graag had willen vermijden, omdat hij meende dat Frankrijks ambities niet genoeg waren ingetoomd - de volgende decennia gaven hem geen ongelijk.

Velen waren echter tevreden: de Nederlandse handelsbelangen, en daarmee de economie was met de vrede zeker gediend, en belangrijker nog: het land werd bevrijd van een bijna ondragelijke fiscale last. Was dat de overwinning van kortzichtig opportunisme op prudent langere termijn-denken? Me dunkt toch niet. Het korte termijn-probleem - de knellende belastingschroef, de ontoereikende opbrengsten, de veel te hoge rentelast voor een veel te grote staatsschuld - was immers ook een lange termijn-probleem dat men wel móest oplossen, al was het maar tijdelijk, om even adem te kunnen halen en vervolgens verder te zien.

Bovendien moet worden toegegeven dat Lodewijk door de gebeurtenissen te Nijmegen lijkt te hebben beseft dat het onverstandig was om alleen zijn eigen trauma's in zijn beleid te betrekken - de geopolitieke angst veroorzaakt door de belegeringen van Parijs in de late 16e eeuw leidde tot begrijpelijke geopolitieke acties. Hij zag nu in dat de veiligheidseisen van de Republiek eveneens gerespecteerd moesten worden, al was het maar opdat hij elders aan zijn lange grenzen bij gelegenheid de handen vrij kon hebben. In plaats van de Zuidelijke Nederlanden verder te bedreigen, bouwde hij na 1678 aan zijn eigen "barrière-de-fer" in het noorden van Frankrijk. De territoriale integriteit van de Republiek leek dus gegarandeerd, en dat was voor de meeste 'Nederlanders' na het trauma van 1672 toch wel de grootste winst die uit deze episode van mediatie en persuasie was voortgekomen.